

„A barátaimtól védj meg, Uram Isten,
az ellenségeimmel elbánok magam is.”
(Al-Harizi)

66 Nyerges András

ADY DARABONTJAI

1. Meghökkenő élményben volt részem, amikor Orosz László és Vitályos László 1980-ban, az MTA kiadványaként megjelent, 6500 tételből álló s az iro-

dalmi filológia bravúrtelesítményeként számon tartott Ady-bibliográfiáját böngészve egyszer csak felfedeztem, hogy hiányzik belőle egy adalék, mely a két kiváló filológus figyelmét elkerülte. Öröm és büszkeség töltött el, hogy, outsider létemre, én találtam rá Gálócsy Árpád *Hogyan terem nálunk a híres költő?* című írására, ami az *A Cél* című, 1939-ben már 29. évfolyamába lépett folyóiratban (a fajbiológusként hírhedtté vált Méhely Lajos orgánumban) jelent meg. Örömem lángját a cikk elolvasása aztán lejjebb csavarta, mert ez az általam talált lelet nem volt más, mint eltökélten ellenséges, alpárian bicskanyitogató ítékezés Ady fölött, és olyan valaki írta, aki ezen a cikkén kívül még *A rozsdá hatása az öntött vasra, különös tekintettel a földbe ásott csövezetésekre* című értekezéssel tette magát ismertté – mármint bányamérnöki körökben. Amit találtam, az egy számomra gyűlöletes politikai oldal nevében beszélt – nem is beszélt, inkább fröcsögött Ady ellen, szerzője pedig annak híretől kapott epeömlést, hogy a főváros az Aréna utat Ady Endre úttá akarta átkeresztelni. A fajvédő és irredenta Gálócsy dühének indoklása így szólt: „Ady nevét a gyalázatos emlékű darabontkormány megalakulásáig senki sem ismerte, ekkor kerestettek eladó tollak a darabont sajtófőnök Vészi József által. Így lett Ady darabont hírlapíró, aki parancsszóra szidta az ellenzékét, magasztalta Fejérváryt, Kristóffy, és a többi darabontot, kiket az országgyűlés a legégetőbb megbélyegzésben részesített, mikor a tolvajgazdálkodásnak vége lett”. A megtalálás öröme elpárolgott, inkább már úgy éreztem magam, mint akit szellemi knockout ért, és hogy érhetnek még más gyomorszáji ütések is, azt csak akkor fogtam fel, amikor a Gálócsyével éppen ellentétes indíttatású irodalmi tanulmányokban kerestem a vigaszt, de Révai József és Király István, valamint követőik és famulusaik megnyilatkozásaiban nyomát se leltem tényekre alapozott, Gálócsyval perlekedő állásfoglalásnak. Ez a hiány legalább olyan meghökkenő élmény volt, mint a megtalálás – jólesett volna annak is nyomára bukkanni, miként vélekedtek az „eladó toll”-legendáról a kor (és Ady) specialistái? Eszükbe jutott-e firtatni az egyedül fontos, a legfontosabb kérdést: a már akkoriban is kétosztatú magyar világban mi döntötte el Ady számára, hogy kik mellé álljon és kikkel szegüljön szembe?

2. Az általános választójog törvénybe iktatásának ügye a századfordulón már jó ideje napirenden volt, de Tisza István mint kormányfő ezt is diktátumokkal megoldható kérdésként kezelte. Ennek jegyében közölte a T. Házzal, hogy „az általános szavazati jognak szükségtelenül és szerencsétlenül megragadott jelszavával, amelyet a magyar nemzeti ügyre végzetesnek tartok, megalkudni én nem tudok soha”. Ezt olyan vehemens indultal jelentette ki, hogy a választójog kiterjesztéséért mégis szót emelő honatyákat még meg is fenyegette: „Önöket a nemzet ítélőszéke elé viszem; önöket eltíporja a nemzet”. Eltíporás helyett azonban (Ferenc József akaratából) az események más fordulatot vettek: őfensége torkig lett azzal, hogy Tiszával – bármiről legyen is szó – mindig és mindenért huzakodnia kell, és soha semmit nem tud gyorsan dűlőre vinni. Ezért Tisza menesztése mellett döntött, az új kormány fejevé pedig egykori hadügyminiszterét, a darabontok (a királyi testőrség) parancsnokát, báró Fejérváry Gézát nevezte ki, aki azt kapta első számú feladatául, hogy kerül, amibe kerül, de normalizálja a politikai életet. Fejérváry (és tanácsadói) úgy vélték: az általános választójog bevezetése lehetne olyan ügy, ami mellé az utca népe éppúgy felsorakozik, mint a T. Háznak e kérdésben Tiszával szembeszegülő pártjai. A tervre Ferenc József is rábólintott, ám ezt követően meglepő fordulat következett: a pártok addig hibátlanul működő aulikus érzülete egycsapásra semmivé lett, a terv meghíúsítása végett képesek voltak „koalícióba” tömörülni, és egységesen deklarálták: nem kérnek az új, a kinevezett kormányból és az általános választójogból sem. Kimondták, hogy aki ennek ellenére támogatni meri Fejérváryt, azt, megvetésük jeléül, „darabontnak” minősítik, politikailag megsemmisítik, és a befolyásuk alatt álló lapokból rögtön áradni is kezdtek a fenyegetések. Rákosi Jenő és a *Budapesti Hírlap* nyitotta a rohamot: „Akik segítőtársául szegődnek a jelen kormánynak, azok számára nincsen mentség, még enyhítő körülmények között sincsen, azok rászolgáltak a legkönnyörtelenebb, legkérelhetetlenebb népítéletre”. A „népítélet” kilátásba helyezése több volt pusztán szónoki fordulatnál, és a demokratikus vívmányokért harcba szállók sértegetése, gyanúsítása is mindennapos lett „antidarabont” körökben. 1905. október 25-én ezt írta *Az Ujság*: „A nép kenyere és az általános titkos szavazati jog takaróul szolgál most a legrútabb hatalmi érdeknek. A több szabadság hirdetésével akarják agyonsújtani az ősi magyar szabadságot, a magyar nemzet alkotmányának épségét és évszázadok viharain át megóvott önálló rendelkezési jogát. A nemzet sehoh sem nyújtja ki a kezét érte. Az ember megnézi, hogy kitől fogadjon el valamit. Inkább éhen hal, de a lelke üdvösségét nem adja egy-két kövér falatért. Mindenki tudja már, hogy csereüzletet próbálnak kötni a nemzettel, ígérnek és adnak fűt-fát, csak nemzeti létről, nemzeti akaratról,

nemzeti becsületről ne papoljunk”. A kinevezett kormányfő kénytelen-kelletlen tudatára ébredt, hogy olyan félelmetes tollú sajtócápákkal szemben, mint a *Budapesti Hírlap* Rákosi Jenője, az *Alkotmány* Túri Bélája, az *Ujság* Kennedy Gézája, a *Magyarország* Bartha Miklósa, muszáj, de nem könnyű 68 felvenni a kesztyűt. Ennek az oldalnak is olyan sajtóra lesz szüksége, amelyik nemcsak hajlandó, de képes is az általános választójog ügyének hathatós támogatására.

3. A sajtóiroda vezetésére Fejérváry a *Budapesti Napló* alapító-főszerkesztőjét, Vészi Józsefet szemelte ki, akinek egyéniségét mi a legpregnansabban az egyik 1903-as cikkéből ismerhetjük meg, amelyben a Zichy-féle Katolikus Néppárt lapjának támadására válaszolt: „Az *Alkotmány* jóvoltából én vagyok az, akit tűzzel-vassal ki kell irtani a föld színéről. Tolakodom. Kofálokodok. Mindennapos kenyere a rágalom. Ura akarok lenni Magyarországnak, vetélytárs nélkül való korlátlan ura. Nem is miniszterelnöke, sőt nádorispánja sem, hanem császára: meg akarom alapítani a Vészi-dinasztiát. Az *Alkotmányban* elmondják töviről-hegyire bűneim hosszú lajstromát. Eszerint jövedelmező ipart csinállok a közszabadságból, a politikából, a hazafiságból. No, ez a vád nagyon talál. Az én iparom, amit 25 esztendő óta űzök, roppantul jövedelmező, a szegény néppárti hitbizományosoknak van rajta mit irigyelniük tőlem. Amit én magamnak s hat gyermekemnek (a jó isten tartsa meg őket jó egészségben) összeharácsoltam, az a rengeteg vagyon befelé a gróf Zichy Nándor igáskocsisa feleségének a gyűszűjébe”. Amikor munkatársakat toborzott, Vészi meghívta maga mellé Adyt is, akire már (a vidéki sajtó egyik legtehetségesebb publicistájaként is) korábban felfigyelt. Az Adyval foglalkozók később valamiféle luciferi szerepet tulajdonítottak neki, mi több, úgy állították be a történeteket, mintha Adytól már az is elvetemültség lett volna, hogy egyáltalán szóba állt vele. Akadt, aki szerint a költő később meg is bűnhődött ezért. Például Révai József lett egyik makacs életben tartója ennek a legendának. Szerinte Vészinek kártékony, sőt fertőző szerepe volt Ady pályáját illetően, mert a költő miatta lett kényszerű tanúja annak, hogy Vészi „a radikális polgári *Budapesti Napló* szerkesztőjéből, Ady irodalmi pártfogójából Tisza István és a munkáspárti reakció publicistája lett”. Ez az állítás engem legalább annyira meglepett, mint az „eladó toll” Gálócsy-féle legendája, tudniillik Révait ezúttal egyszerre sikerült rajtakapnom tévedésen és hazugságon. Vészi nemhogy sohasem lett Tisza István publicistája (lett viszont a *Bánk bán* németre fordítója, s annak elintézője, hogy a drámát Reinhardt be is mutassa), de ő volt az is, aki 1910-ben, a polgári radikalizmus lapjában, a *Világban*, így értékelte az 1905-ben történeteket: „Amikor az általános választójog a korona hozzájárulásával kormányprogrammá lépett elő, a törvényhozás demokratizálása és ez eszme hívei ellen való vad gyűlölet valósággal a groteszkség és a

patológia határait érte el ezekben az emberekben”. Ady tehát, ha valaminek, ennek a patológikus gyűlöletnek lett tanúja – Vészi jóvóltából. Révai azonban itt a többi állításával is mellélő, tudniillik „Tisza-féle munkáspárt” nem létezett, Tisza pártját Nemzeti Munka Pártnak hívták, ahhoz viszont Vészinek soha nem volt semmiféle köze. Abban a kötetben, amely ezt 69 az 1946-os szöveget közölte, akár ki is lehetett volna igazítani a kínos lapszust, csak hogy 1950-ben az MDP főtitkárhelyettesének, egyben népművelési miniszternek a szövege mindenki számára tabut képezett, korrigálását alighanem a pártfegyelem is tiltotta, maga Révai pedig fütyült szövege pontosságára, ez az oka annak, hogy orbitális tévedése máig ott éktelenkedik az *Irodalmi tanulmányok* 114. oldalán.

4. Ez a tetten ért slamposság azonban gyanakvóvá tett, s még inkább az, amibe belebotlottam: tudniillik abba, hogy Révain kívül kinek volt még ilyen lesújtó véleménye Vésziről. Révai azzal is kompromittálta magát, hogy Rákosi Jenővel fújta egy követ, aki így írt Vésziről: „az államháztartás el lehet Isten nélkül, de Vészi Józsefekre szüksége van. Most öleli keblére a Fejérváry-kormány, amely lábbal tapossa az alkotmányt s a közéletben olyan korrupciót készül megvalósítani, amire eddig nem volt példa Magyarország viszontagságos történetében”. Ennek olvastán támadt bennem a gyanú: sem Ady támadóinak, sem védelmezőinek nem jutott eszébe azt tenni mérlegre, hogy milyen közegben zajlott a csatározás. Adynak, a „darabontnak”, azzal kellett farkasszemet néznie, hogy ebben a világban szégyenkezés nélkül szögezheti le az egyik tekintélyes orgánus: „a nagyobb szabadság keresése a hazug radikalizmus takarójául szolgál” (*Budapesti Hírlap*). Egy helyütt Ady mintha éppen erre válaszolna: „Beteg a társadalom, koldus a nép, gyöngye az osztályparlament. Egy orvosság van: az általános titkos választói jog. Hazaárulózzák őket. Kormánybérenceknek nevezik, mert az általános választói jogot hirdetik. Ez az ő bűnük”. Ezek a cikkek (nekem legalábbis úgy tűnik), nem a megfizethető penzum kategóriájába tartoznak, ezt az „eladó tollat” éppen hogy erős belső meggyőződés vezérelte. Az Ady-cikkek számomra azt bizonyítják, hogy szerzőjük örömét lelta abban, ha indulatos, egyúttal káprázatosan szellemes politikai csoportképet festhet az „antidarabontok” világáról. Íme ezek közül egy: „Kik vezérkednek a záptojás harcokban? Ugyanazok, akik a képviselőházi padverésekben jeleskedtek. Hányan vannak összesen? Ha minden vármegyét vezérkedő képviselőivel és zájongó bizottsági tagjaival összefogunk: lehetnek néhány ezren. Néhány ezer ember, aki úgy csoportosítja a maga lármáját, hogy az ország lármájának látszik. Néhány ezer ember, aki exponált helyre jutott, s most úgy tesz, mintha ő volna a szuverén nép”. Felszabadultan, a maró gúny eszközeivel festi meg

a helyzetet és benne a magáét is: „Emberek, magyarok, szörnyű veszedelem fenyeget minket. Itt a Fejérváry-kormány és programot mer hozni. Bűnlajstrom ez a program. Kenyér az ige helyett, nemzeti függetlenség helyett egyetememes jólét, ideál helyett haszon, ábránd helyett valóság. Hogy
70 fölriadjon az ország. Óh, bűnök bűne. Meglebbenteni a nemzeti szentély függönyét. Zsellér magyaroknak életet ígérni. Jogokat adni a jogtalanoknak. Bevezetni Európát a magyar rónára, mely Vajk megkeresztelődése óta hiába vár Európára. Naiv álmok helyett kenyeret adni. Kiirhatták árva szigeteit a magyarságnak. Dühöngtetett itt a legelmaradtabb Ázsia. Az urak veszekedtek, marakodtak, igen jó módban éltek, anekdótáztak a folyosón és párbajoztak. No és szónokoltak. Ezt mívelték az urak, reformokban van a magyarság, az élet, az igazság, a kultúra, a szabadság, a haladás. Nyomorult és hazug ígék helyett jöjjön most a szép és világos valóság, amely hozza az úgy lebecsült kenyeret, hasznot, jólétet és kultúrát.”

5. Mélyütések további sorozata ért, amikor az állítólag Ady-kultuszt hirdető mondai botlottam. Az utolsó szót ez idő szerint Király István monográfiája mondta ki, amely azt fejtegette, hogy Ady „világpolgári fölényel kezelte olykor a nemzeti önállóság egyes kérdéseit”. Ha ez netán igaz volna, akkor is kérdés lenne, hogy melyik nemzeti hagyományé, tudniillik többféle is létezik. Például olyan, aminek alapján Gálócsy Árpád a szégyellnivaló tollforgatók pantheonjában így jelöli ki Ady helyét: „Nálunk mindig volt olyan irányú sajtó, mely örömmel adott helyet a magyar nemzetet gyalázó közleményeknek”. Nem árt tisztáznunk, hogy ki mit ért „nemzeti önállóságon”. A Petőfi-kortárs Petrichevich Horváth Lázár például azt minősítette tragikus fordulatnak, hogy „a demokrácia kap vérszemet az irodalomban is, miként a társaságban”, tehát a demokrácia maga volna a nemzetgyalázás. Ezek fényében elképzelhető, hogy a „nemzeti önállóság” kérdését inkább az a Rákosi Jenő kezelte helyesen, aki egy 1908-as cikkében roppant gyakorlatias megoldást javasolt a vétkesen nemzetietlen tollforgatók elintézésére: „Ki kell irtani a mételet, amíg nem késő, ki kell üldözni a gonosz és nemtelen indulatokból élő írók otthonából ezt a tolakodó gyalázatosságot, visszakergetni a kloákába”. Vajon mi lehetett Ady motivációja, amikor „darabont” lett, és nem „antidarabont”? Király nem válaszolt erre, de a választ nem is kereste, beérte annak leszögezésével, hogy „nem lehet igazolni a darabontság tényét s a darabontkormányval való kacérkodást, nem lehet még Ady esetében sem”. S ahogy az ítéletét magyarázza, Ady „bűne” attól csak egyre súlyosabbnak tűnik: „Nem egyéni befolyásolhatóságát, hanem a magyar progresszió gyöngeségét, felemáságát mutatta az ő darabont szereplése. Jozefinista illuziókat táplált magában a haladó értelmiség túlnyomó része, s ilyeneket táplált Ady Endre is. A jozefinista illuziókat folyvást ujjászülte a maga gyöngeségével a

liberális városi polgárság”. Ez volt az a pillanat, amikor ágaskodni kezdett bennem a kérdés: mérlegre tette-e bárki is, hogy a „darabont” Ady végül is mit támogatott? Erre válaszolni nem lett volna megoldhatatlan feladat, hiszen a „darabont” kormány nem tartotta titokban programpontjait, ezeket illetően (például a sajtó révén) kortörténeti adalékok tömke-
lege áll rendelkezésünkre. Még olyan „antidarabont” sajtótermék is, mint *Az Ujság*, részletekbe menően ismertette az új kormány elképzeléseit. Korántsem csak „az általános szavazati jog” bevezetését hirdették meg. Íme, a továbbiak: „az adómentes létminimum biztosítása, az otthon mentesítése; a kis- és nagyipar gyámolítása: a tisztességtelen verseny kiküszöbölése, az uzsora fékezése, a gyümölcsöző befektetések rendszeres fejlesztése, csatornázás, progresszív adó, a tisztviselők helyzetének rendezése és szolgálati pragmatikája; a munkások ügyeinek rendezése és a munkásügyekre vonatkozó törvényhozás teljesítése; munkásbiztosítás; az ingyeniskolák és általános tankötelezettség; a közegészségügy rendezése; a szövetkezetek előmozdítása, az egyházak és a kultúra állami segélyezése; a kereskedelem előmozdítása; a mezőgazdaság erélyes támogatása; a közigazgatási ügy önállósítása, az önálló vámterület, a nemzeti bank fölállítással; a városok anyagi helyzetének megjavítása; a kivándorlásnak helyes gazdasági politikával való meggátolása”. Ha ezek támogatása nem, akkor vajon mi ad választ a Király által föltett kérdésre: „átérezte-e Ady a nemzeti függetlenség kérdésének egész súlyát, komolyságát”? Az adómentes létminimum, a kis- és nagyipar gyámolítása, a csatornázás és a többi terv elfogadása nem tartozott a figyelemre méltó nemzeti szempontok közé? A kormányprogram előszámlált pontjai nem képezték-e részeit a nemzeti önállóságnak?

6. Nem lehetséges-e, hogy Ady olyasmit talált az ellentétes tábor bemutatkozó megnyilvánulásaiban, amit meggyőződésére, ízlésére hallgatva érzett vállalhatatlannak? Ennek megvizsgálására sem Révai, sem Király még csak elnagyolt kísérletet sem tett. Kortársi feljegyzésekből tudjuk, hogy az új kormány parlamenti bemutatkozásakor szó sem volt fagyos tartózkodásról vagy elvi nézetkülönbségek rossz néven semmiképp se vehető hangoztatásáról. Ehelyett mi történt? „Midőn Fejérváry alakját megpillantották, egy éles, átható hang süvítette keresztül a termen: Gazemberek! A kivonulás alatt pedig Posgay Miklós képviselő hátulról leköpte Bihar Ferenc honvédelmi minisztert”. Meglehet, Ady szemében a leköpes gesztusa jelképezte azt: milyen módon képviseli a másik tábor a nemzeti függetlenség ügyét. Hasonló jelentéssel bírhatott számára az ellentábor illusztris alakjának, Bartha Miklósnak egyik megnyilvánulása: „Az általános választójog patkányainak ki kell

taposni a beleit”. De ha ezeket és a színvonalban hasonló gesztusokat nem tekintjük is perdöntőeknek, akadt más, ami meggyőzhette Adyt az „antidarabont” koalíció elvakultságáról. Erről még a Bécsben megjelenő *Zeit* is beszámolt: „A koalíció anélkül nyilvánít véleményt a Fejérváry-kormány programjáról, hogy annak megismerésére hajlandó lenne. A programot, legyen bármi is a tartalma, a legnagyobb határozottsággal vissza fogjuk utasítani”. Nemzeti ügyekről látatlanban dönteni – erre kellett volna Adynak igent mondania? Dr. Horváth József, az 1905/1906. évi megyei ellenállás egyik krónikása is tanúságot tesz arról, melyek voltak azok a tervek, melyekről „antidarabonték” tudni sem akartak. Ilyen volt például a „progresszív adórendszer, az ingyenes népoktatás, a szociális reformok, a földterhermentesítés, a közigazgatás államosítása”. De, ha a fentiek habozás nélkül elutasítandó törekvéseknek minősültek, ugyan mi igazolja Király István ama tételét, miszerint „a visszájára fordult nacionalizmusból felnövő nézetek beszivárogtak Ady Endre gondolatvilágába”?

7. Olyasmibe is beleütköztem, amiről sem Révai, sem Király nem ejt szót, holott erőteljesen befolyásolhatta Ady táborválasztását: az „antidarabont” táborban napról napra s egyre durvább formában megnyilvánuló antiszemitizmusról van szó. Az *Alkotmány*, például, folyamatosan effélékkel bombázta olvasóit: „Magyarországot nem szolgáltatathatjuk ki sem a zsidóknak, sem a nemzetközi forradalmároknak, sem a nemzetiségi izgatóknak. Az új korszak homlokára nagy betűkkel írták fel: vége a főnemesek és papok uralmának. Több igazsággal lehetne az új korszak feliratául ezt használni: kezdődik a zsidók uralma”. Csoda-e, ha a „darabont” Ady nem találta vonzónak azt a közeget, amelyből felháborodást váltott ki, hogy „A Fejérváry-kormány már a zsidók közt keresi főispánjait és államtitkárait. Jóralvó keresztény magyar ember nem áll nekik kötélnek legújabbán koncipiált nemzetközi programjuk alapján, mert a nemzetköziség minden fajzata: a szabadkőművességű szociáldemokrácia és a zsidóság rászabadult a nemzetre, mióta Fejérváry a miniszterelnök”. Megfordult a fejemben az is, talán indokolatlan az értetlenkedésem: mert hát mindezt miért is tartotta volna Ady az „antidarabontoktól” őt elriasztó magatartásnak? Révai Józsefet sem zavarták a népi–urbánus vita során Erdélyi József, Féja Géza vagy más tollforgatók antiszemita megnyilvánulásai. Ettől velük még szövetség köthető – így tartotta a kommunista ideológus, és ha az ő számára ez nem volt probléma, Királynak, mint hű ideológiai tanítványának, miért okozott volna gondot?

8. Révaiban (majd utóbb Királyban) a jelek szerint fel sem ötlött, hogy még milyen további megnyilatkozások tarthatták távol a másik tábortól Adyt: „Nem ereszthetik rá az ország lakosságára az éhesek pusztító hadát, mint

valami új tatárjárást” – írta Rákosi Jenő a *Budapesti Hírlapban*. Számomra nyilvánvaló, hogy Adynak csakis „az éhesek pusztító hadához” húzhatott a szíve, és még inkább visszataszító lehetett számára a fentiek folytatása: „A lázítás a szavazati joggal nem bíró sokaságért, az általános választójogért a Dózsa-féle parasztlázadás vagy ha jobban tetszik, a Hora és Kloska és Avram Janku példájának megisméltése”. Révai József szövegze le korábban, hogy „Ady számára Dózsa György nem mitológia, hanem politikai program”, akkor miképp várhatta el Adytól, hogy olyan táborhoz csatlakozzék, amelyik Dózsa nevét az elrettentés példajaként használja? Mi több, ugyanez az „antidarabont” tábor már-már a nevetséges rögeszme szintjére leszállítva használta „a dózsázást”: még Kristóffy szidalmazásába is beleszótték: „Maradhat-e a bujtogató kis dózsa-györgyöcske Ferenc József király belügyminisztere?” (Azon ma már legfeljebb mosolyoghatunk, hogy a darabont névnek milyen fajta utóéletében reménykedett az eszerint mégsem császári véreb, hanem gyermekdeden naiv Kristóffy József: „A késő utókorban e csúfnév dísznévvé váland, mert innen fogják Magyarország demokratizálódását és középkori eszmékkal való szakítását számítani”.)

9. Annak, hogy Ady a „darabont” sajtóba szegődött, más, további okai is lehettek. Ezek egyike így festett a *Budapesti Hírlap* hasábjain: „Őrület vagy gonoszság, hogy az ipari munkások mozgósításával akarhas-sák eldöntetni ennek az országnak a sorsát, amelynek ipara alig érdemli meg a nemzet ipar nevét” – harsogta Rákosi Jenő. Ady aligha értett egyet az olyan megnyilatkozásokkal (és mind több volt ezek-ből), amelyek szerint „a magyar munkásság szociáldemokrata része alaposan elvesztette az ország előtt a tekintélyét. Elvesztette elsősorban azért, mert a szociáldemokratáknak hazaárulással határos üzelm-ei arról győzték meg a magyar politika vezetőit, hogy a szociáldemokraták táborában szervezett munkások mindenre kaphatók”. Ady nemcsak rokonszenvenvel kísérte a szociáldemokrata nyomdászok sztrájkját, de képes volt azt így kommentálni: „Olyan nyelven beszélnek a haza nevében pártok, melynek szavai rég kihullottak a kultúremlék szótárából. Még szerencse, hogy külföldön látják azt is: a koalíció nem Magyarország”. Aligha találta volna meg a maga helyét azon az oldalon, ahol a történeteket így láttatták: „A szociáldemokrata párt vezetősége Kristóffyval, a nemzeti küzdelem leverésére kiküldött darabont miniszterrel szűrte össze a levet. Az abszolutizmus kormánya megkérte a szociáldemokrácia kezét és összepárosodtak”.

10. Sokáig érthetetlen volt számomra, miként lehetséges, hogy Révai a „darabont” Ady szemére veti: helyeselte Kristóffy tárgyalásait Bokányi Dezsővel,

vagyis a „paktumkötést”. Szerinte (és a nyomdokaiba lépő Király István szerint) „a munkásság tömegharcait a szociáldemokrata pártvezetőség első nagy ballépése, a Kristóffyval kötött paktum vitte zsákutcába”. Aztán felfogtam, az Ady-tézisek megszületésekor a doktrinér Révai számára egyetlen

74 tényező volt fontos: a szociáldemokrata mozgalom múltja semmiképp se minősüljön járható útnak. Legcsököttebb rögeszméi egyikeként, bár a formális tisztelgés leplébe burkoltan, azzal vádolta a hazai szociáldemokrácia (akkor épp) elsőszámú teoretikusát, Szabó Ervint (majd később, a spanyol polgárháború idején, Mónus Illést), hogy „a grófok és ezerholdasok gyűlöletétől hajlott a burzsoákkal paktálók politikájának alátámasztásához épp úgy, mint ahogy a sovinszta legendagyártással szemben érzett gyűlölete a nemzeti nihilizmus révén a Kristóffyval való blokkhoz, a Habsburgokkal való szociáldemokrata paktumhoz szolgáltatva az ideológiát”. Révai képes volt azt állítani, hogy Szabó Ervin „káros és a proletármozgalmat bomlasztó illúziója az volt: a polgári demokrácián keresztül lehet haladni a szocializmus felé”. Ez viszont már nem egyszerű tévedés, ez tudatos rágalomnak is beillik. A Szabó Ervin-életművet, mint tudjuk, gondosan tanulmányozó Révainak azt is tudnia kellett, mit írt Szabó Ervin *A gothai program kritikájához* írt bevezetőben: „a munkásosztály egyetlen földadata többé nem az, hogy a polgári demokráciát erősítse és kiépítse”. Hogy Révainak (még Ady-kommentárjait is eltorzító) rögeszméje mélyén valójában mi rejlett, csak halála után, a reá vonatkozó kritikai tabu feloldását követően mondhatta ki Mucsi Ferenc történész: „a szociáldemokrata pártot, mint az uralkodó osztálynak a munkásmozgalomba épített ügynökségét fogta fel”.

11. Ez már csak azért is különös, mert a vehemens indulattal támadott Bokányi–Kristóffy-paktum végső soron valóra sem vált, történni pusztán annyi történt, miként a *Népszava* is írta: „A belügyminisztert ma fölkereste elvtársaink egy küldöttsége. A miniszter válasza olyan volt, aminőt magyar miniszter munkásoknak még nem adott. Nemcsak elismerte a munkásmozgalomnak, a munkások küzdelmének jogosságát, de határozott ígéretet is tett arra, hogy polgárjogaikat meg is fogja védelmezni!” Ez az én szememben nem tűnik indokolatlan lelkesedésnek. Előbbiekhez a lap még hozzáfűzte: „A koalíció megrázkódott annak hallatára, hogy a szociáldemokrata párt a belügyminiszternél járt panaszaival, de az egy pillanatig sem bántotta érzékeny hazafiságát, hogy az ország népe hontalan e hazában”. Révai viszont (Adyt ürügyként használva) újból leszögezhette: „A városi polgárság első (és utolsó) kísérlete önálló politikai fellépésre a nagybirtokos oligarchia ellen, az államcsínnyel próbálkozó Habsburgok szárnyai alatt, Fejérváry generális darabont-kormányának védelmében fúlt kudarcba”. Ezt a gondolatot vitte tovább monográfiájában Király István: „A szociáldemokrata párt politikája

tévesztett politika volt”. A történet egyenes folytatásának is beillik, hogy 1945 után, mint ideológiai farkasvakságban szenvedő kultúrpápa, Révai egyetlen célt tűzött maga elé: manipulálni próbálta azt az értelmiséget, amelyik változatlanul a polgári demokráciát, a radikalizmus eszméit, netán a szociáldemokráciát tartotta elérendő célnak. Sejtették viszont, mi jár majd nekik, ha világnézeti „eltévelyedésekért” Révai még Ady számára sem ad fölmentést. Végképp nem zavarta, hogy ő „balfélől” szinte hajszálra ugyanazt mondja, amit a jobboldalnak is a jobbszélén elhelyezkedő *Alkotmány*: „Mit tett a szociáldemokrácia? A nemzeti küzdelem leverésére küldött darabont miniszterrel szűrte össze a levet. [...] [A]z utcai tüntetők tábora a munkásoknak, vagy mint ők mondják: a népnek követel jogokat, még pedig politikai jogokat, általános titkos szavazati jogot. A nemzetközi szocialisták hadba mentek a nemzet ellen és folyik a verekedés az utcán, rendőri segédlet mellett. [...] Amott a jog, a törvény puska, ágyú és a rendőrség nélkül, emitt a fegyveres erő és a rendőrség, jog és törvény nélkül. Az utcán pedig a nemzeti többség mellett lelkeség, éljenzés, dikció, fáklya, nemzeti zászló és a magyar himnusz; a törvénytelen hatalom mellett pedig a szociáldemokraták, törrel, kés-sel, gyűlölettel, kövel, forradalmi vörös zászlóval. Kristóffy törvényjavaslatának célja nem az, hogy jogot juttasson a népnek, hanem az, hogy zűrzavar keletkezzék, feltámadjanak a nemzetietlen hangok s ezen viharban pusztuljon el a nemzeti állam kiépítésére való törekvés”.

12. Révainak és Királynak az sem szűrt szemet, hogy szociális érzékenységnek csak a „darabont” tábor mutatta jeleit, márpedig Ady számára ennek perdöntő fontossága lehetett. Aligha lett volna képes egy követ fújni például azzal a Rákosi Jenővel, aki mélységes felháborodás közepette kommentálta a „darabont” kormányfő sajtónyilatkozatát: „Fejérváry miniszterelnök talán fölcsapott szocialistának, vagy mint nagyapáink mondták, a parasztok fölbujtójának?” Dühöngésre pedig az adott okot, hogy Fejérváry így nyilatkozott a *Neue Freie Presse* munkatársának: „A mezőgazdasági munkabér hazánkban a Kongó-völgy színvonalán mozog”. Ady például ezért is úgy érezhette: jól döntött, amikor „darabont” lett. Kénytelen vagyok föltenni a kérdést: a fentiek fényében megáll-e még Királynak az a minősítése, miszerint „Ady világpolgári fölénnyel kezelte olykor a nemzeti önállóság egyes kérdéseit, nem érezte át eléggé a nemzeti függetlenség kérdésének egész súlyát, komolyságát”?

13. Révaihoz képest még az 1905-ben darabontellenes Apponyi Albert gróf is (emlékiratai befejező részének tanúsága szerint) felismert olyasmit, amit például ő sohasem: „Mi egy olyan alkotmányt védtünk, melynek jogélvezetéből

az ország nagy része ki volt zárva. A tömegek magatartása megmutatta a nemzeti eszme gyengeségét, ha a nemzet nem foglalja magában az egész népet. Mikor a Fejérváry-kormány beváltotta ígérését és közreadta választójogi törvényjavaslat-tervezetét, tömegek tanyáztak az Országház 76 előtt a darabont-kormány megvédésére és mukkanni sem volt tanácsos ellenük”. Apponyi volt az, aki felfogta, hogy 1905-ben mi volt az igazi kérdés: „Fönntarthat-e a demokratikus haladást akaró és hirdető hatalommal szemben sikeres küzdelmet egy antidemokratikus ellenzék?”

14. Vajon amikor Király István Adyn a „nemzeti önállóság tiszteletben tartását” kérte számon, tudomással bírt-e az úgynevezett debreceni epizodról? Más vonatkozásokban tanúsított alapossága kizárta teszi, hogy ne ütközött volna bele ebbe a világraszóló botránnyá dagadt esetben. Akkor viszont kérdés: olyasmit kellett volna-e tiszteletben tartania Adynak, amit még a korabeli, „antidarabont” lapok is heteken át mentegettek (vagyis az úgynevezett debreceni lincselést)? „Rosszul állanánk a világhírű magyar lovagiasság érényével, ha a debreczeni durva cselekedetnek a magyar nemzeti érzülethez valami köze volna – írta *Az Ujság*. – Az ellenállásban résztvevő tömegek hazafias szenvedélyessége eddig sehol sem fajzott el bestialitásba”. De ott megtörtént. 1906 januárjában, a megyék passzív ellenállása miatt, a darabontkormány új vezetőket próbált kinevezni a megyék élére, s ekkor került sor a már 1905-ben beharangozott népitéletek egyikére. „Ami Selmecen, ami Gyarmaton, ami más városokban történt, ahhoz hasonlóra készültek a debreceniek. Már az új főispán érkezése előtt falragaszok lepték el a várost, melyeken ez állt: »...házába senki be ne bocsássa, ne legyen hely, hová fejét lehajthassa. Hazaáruló, aki a jogbitorló főispánnak engedelmeskedik«. Kovács Gusztáv arra mert vállalkozni, hogy az alkotmányrabló kormány alázatos szolgáljaként suhogtassa fejünk felett a zsarnoki önkényuralom vasvesszejét! Kovácsot a debreceni legények közrefogták s ki bottal, ki fokossal, ki meg ököllel kezdte ütlegelni. Fejét csakhamar elborította a vér. A düh paroxizmusában levő emberek leköpték, megrugdosták. Lábánál ragadták meg a főispánt s hurcolták a pályaudvar előtti térségre, ahol egy halottaskocsi állott. A félholt embert három legény a halottaskocsira dobta. Vessz el, gazember, ordította a tömeg. A debreceni esemény híre elterjedt. Így kell elbánni minden hazaárulóval – hangzott föl itt is, ott is.” Király Istvánnak nyilvánvalóan kerülnie kellett, hogy egyáltalán szóba hozza azt az ügyet, amely – mint *Az Ujság* írta – „kirí a nemzeti küzdelem stílusából”. Az utókor szerint, ha kirí, ha nem, ahhoz tartozik. Az is nyilvánvaló, hogy Adynak, ha annak idején nem a darabontok közé áll, olyan kórusban kellett volna fújni a nótát, amelyik ezt harsogja: „Tiszta bujtogatás ma a választójog kérdése, hogy akiknek jogot akarunk adni, azok most a nemzet jogtipróival szöveteznek. Ha a kormány a szociáldemokrata

bestia felélesztésével meg akarta félemlíteni a tisztességes koalíciót, hát felsült”.

15. Révai egy helyütt kifejezetten rosszallja, hogy Ady „ótestamentumi átkokat szórt arra, akiben megtestesítőjét látta a magyar ugarnak: Tisza Istvánra”. Mellesleg, 1940-ben, a moszkvai *Új Hang* hasábjain, ugyanilyen okból kapott tőle szemrehányást Szabó Ervin is, akinek „szociáldemokrata opportunizmusa oda vezetett, hogy Tisza Istvánban csak a szolgabírák országossá nőtt alakját látta, aki erőszakot követ el a demokrácián. Szabó Ervin nem látta a nemesi réteg vezetete harc bizonyos polgári funkcióit”. Vajon mi volt az, amit nem látott? Például „a debreceni lynch” néven elhíresült esetnek voltak ilyen motívumai? Az 1906. január 5-i *Népszava* okkal feltételezte: „ezt a gaztettet a jogakadémiai ifjúsággal szövetkezett koalíciós banda követte el, amelynek Tisza szerint a világért sem szabad kivenni a kezéből az ország vezetését”. Tévedés ne essék, a fenti állítás nem a szociáldemokrata lap túlzása, másutt maga Tisza István írta le, hogy „Az általános titkos szavazati jog törvénybevitelével, a haladás látszatának kedvéért kicsavarják a vezetést az intelligencia kezéből”.

16. A fentebb vázolt történetből sok mindent az tett számomra világossá, amit 1969-ben *Ady jelentősége és hatása* című okfejtésében Lukács György vetett papírra: „Nem tagadom, hogy a kommunista párt forradalmi elemei között voltak Adynak hívei: nevetségessé volna kétségbe vonni, hogy Révai egyike volt Ady legokosabb híveinek, de 1945 után a forradalmi mozgalom borzasztó gyorsan ment át egy manipulációs mozgalomba”. Ez a (menet közben mind nagyobb sebességre kapcsolt) „manipulációs mozgalom” mint terminus technicus megértette velem, hogy miképp eshetett meg: Révai (és követői) nemcsak nem tudtak, nem is akartak semmit tudni arról, ami Adyt a maga számára választott táborba vitte – és, bizony, ott is tartotta.